

CUMHURİYET DÖNEMİNDE MUĞLA'DA İPEKBÖCEKÇİLİĞİ VE İPEKLİ DOKUMACILIK (1923 – 1970)

Melek ÇOLAK*

ÖZET

İpekböcekçiliği ve ipekli dokumacılık Muğla ve yöresinde geçmişten günümüze yansıyan geleneksel bir sanattır. Muğla'nın coğrafi, sosyal, ekonomik yapısı ipekböcekçiliğini kişisel ihtiyaçlara bağlı bir uğraş haline getirmiştir.

Bu çalışmada Muğla'da ipekböcekçiliği ve ipekli dokumacılığın Osmanlı devrinden Cumhuriyet' in ilk yıllarına yansıyan görüntüsü ile 1950'lerden sonra başlayan sosyal, ekonomik değişme ve gelişmelerle nasıl etkilendiği açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İpekböcekçiliği, İpekli Dokumacılık.

ABSTRACT

The raising of silking and silken textile industry is a traditional art, reflecting itself from past to present. The raising of silking became an occupation, dependent on the provision of personal necessities due to the geographical position and the socio-economic structure of Muğla.

In this study, not only the reflection of the view of the raising of silking and silken textile industry in Muğla are examined from the time of Ottoman Empire to the first years of the Republic but also how they are affected as a result of the socio-economic changes and developments after the years in 1950's.

Keywords: Silking, Silken Textile Industry

1- İPEKBÖCEKÇİLİĞİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

Geçmişte en önemli ticaret yoluna adını veren ve yaklaşık 4000 yıldan beri insanoğlunun ekonomik hayatında önemli bir rol oynayan ipekböcekçiliğinin^{*1} bir ürünü olan ipek, ilk defa M.Ö 2600 yılında Çin'de keşfedilmiş ve buradan bütün dünyaya yayılmıştır.

Çin, ipekböceklerinin kültüre alındığı ve kozalardan^{*2} ilk ipek çekildiği yerdir. Rivayete göre Çin imparatoru Hoangtı zamanında saray bahçesinde bir tırtılın dut yaprağı yediği ve koza ördüğü görülmüş; bu nedenle ipekböcekçiliğinden yararlanma şekli ortaya çıkmıştır. Çin'de bu sanatın gelişmesi ülkeye hem kazanç, hem ün sağlamıştır. Çin bu serveti kaybetmemek için ipekböcekçiliğini kutsal saymış; dışarı çıkmasına engel olmak için ölüm cezaları koymuştur. M.S 149'da Türkistan Hotan eyaleti hakanının bir Çin prensesiyle evlenmesi sonucunda prenses, düğün hediyesi olarak götürmek

* Yrd.Doç.Dr., Muğla Üniversitesi FEF Tarih Bölümü.

^{*1} İpekböcekçiliği hakkında bkz.; **İpekböcekçiliği ve Dutçuluk**, İpekböcekçiliği Araştırma Enstitüsü Yayın NO: 99, Bursa 2001, NO: 83, 1997, s.5; NO: 83, 1989; NO: 80, 1990; NO: 98, 1997.

^{*2} Kozacı; İpekböcekçiliğinin bir ürünü ve ipek ipliği elde etmek için kullanılan bir hammaddedir. (bkz. Ferat Genç, **İpekböceği Yetiştirme Teknikleri**, Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Yayınları NO: 182, Erzurum 1995, s.1-8; İpekböcekçiliği Araştırma Enstitüsü Yayınları NO:80, 1984, s.1; **İpekböcekçiliği ve Dutçuluk**, s.2-5

üzere saçlarının arasına ipekböceği tohumu saklayarak Hotan'a geçmiştir. Hotan'dan sonra ipekböcekçiliği yavaş yavaş İran'ın doğusuna doğru yayılmaya başlamış, M.S 500 yıllarında Bizans İmparatoru Justinyen zamanında Türkiye'ye girmiştir. Gerek Tatarlar gerekse Hint tüccarları tarafından batıya doğru giden ipek yüzünden İstanbul'da ileri bir ipek sanayiî oluşmuştur. Siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı kervanlarla, Bizans arasında çıkan anlaşmazlık yüzünden ipeğin İstanbul'a gelmemesi sonucunda, İstanbul ipek sanayiinde krizin başlamasıyla Justinyen ipeğin gerçek mahiyetini anlamaya karar vermiş ve bu amaçla iki rahibi din kisvesi altında Asya'ya göndermiştir. Rahipler ipekböceğinin yetiştirilmesini ve kozadan ipek çekilmesini öğrenip, İstanbul'a dönerken kamış bostanlarının içine ipekböceği tohumu koyarak M.S 552 yılında İstanbul'a getirmişlerdir. Böylece ipekböcekçiliği Asya'dan Avrupa'ya geçmiştir.

Osmanlı Devletinin Bursa'yı başkent yapması ile Bursa ve İzmit'te ipekböcekçiliği büyük gelişme göstermiştir. Bu dönemde Edirne'ye kadar yayılan ipekböcekçiliğinin asıl gelişmesi, ipekli kumaşların Avrupa'da çok tutulmasından dolayı 1840 yılından itibaren olmuştur. İpek çekme sanayi 1845'de Bursa'da kurulan 60 mancınıklı fabrika ile başlamıştır. 1860'a kadar büyük bir gelişme göstererek ipek çekme fabrikaları artmış; ipekböcekçiliğinin en ileri dönemi yaşanmıştır. Bu dönemde (1856) Fransa'da ortaya çıkan Pebrin (Karataban) hastalığı ve Süveyş kanalının açılması ile Avrupa piyasalarına gelen ucuz Çin ve Japon ipekleri nedeni ile Osmanlı ipekböcekçiliği gerilemiştir. 1870 yılında Pasteur tarafından geliştirilen ve "kese yöntemi" adı verilen bir yöntemle Avrupa'da hastaliksız tohum üretilmiş; bu konuda Fransa'da eğitim görmüş olan Tarkomyan Efendi Bursa'ya çağrılarak 1888 yılında Bursa'da "Harirdarü'talimi" adıyla ilk modern ipekböcekçiliği okulu açılmıştır. Bilimsel ipekböceği yetiştiriciliği ve hastaliksız tohum üretimi konusunda eğitim veren bu okul sayesinde Bursa ve yöresinde ipekböcekçiliğinde büyük ilerlemeler kaydedilmiştir.

I. Dünya ve Kurtuluş Savaşları Avrupa pazarlarının kaybolmasına, üretici gücün savaflara katılmalarına yol açmış ve savaşların yarattığı sosyal ve ekonomik düzensizlikler ipekböcekçiliğinin gerilemesine yol açmıştır. 1921 yılında Bursa'daki Harirdarü'talimi yeniden düzenlenerek "İpekböcekçiliği Mektebi" adını almış; ayrıca Edirne, Diyarbakır, Antalya ve Denizli'de ipekböcekçiliği okulu; Hatay, Amasya ve Rize'de ise birer kontrolörlik kurulmuştur. Daha sonra Bursa'daki okula *İpekböcekçiliği Enstitüsü*, diğer illerde bulunanlara *İpekböcekçiliği İstasyonu* adı verilmiştir. 1933 yılında Türkiye'deki bütün ipekböceği tohumlarının rasyonel koşullarda kışlatılması için "Kışlak Müessesesi" kurulmuştur¹.

¹ Muhsin Doğaroğlu, *Arı ve İpekböceği Yetiştirme*, Trakya Üniversitesi, Tekirdağ Ziraat Fakültesi Basımevi, Tekirdağ 1992, s. 194; Genç, a.g.e., s. 1-8; İpekböcekçiliği Araştırma Enstitüsü Yayınları NO: 80, 1984, s.1; *İpekböcekçiliği ve Dutçuluk*, s. 5.

1945 yılında Japonların 100 yılı aşkın çalışmaları sonucu elde ettikleri polihibridler, dünya ipekböcekçiliğinde bir çağ değişimine neden olmuştur. Bu polihibridler, o güne kadar beslenmeye alınan ırklara nazaran ipek verimliliğinin yüksekliği, yaşam devrelerinin kısalığı ve hastalara dayanıklılık gibi birçok üstün özelliklere sahiptir. Türkiye’de ise buna paralel olarak ilk defa 1962 yılında 100 kutu, 1963 yılında 3000 kutu polihibrid ipekböceği ithal edilmek suretiyle besleme denemeleri yapılmış ve bu denemelerin olumlu sonuç vermesi; Türkiye ipekböcekçiliğinin kontrollü ve kademeli olarak polihibridlere dönüşmesini zorunlu kılmıştır. 1972 yılından itibaren ise tamamen polihibrid ipekböcekçiliği beslenmesine geçilmiştir².

2- MUĞLA’DA İPEKBÖCEKÇİLİĞİ

A. Osmanlı Döneminde İpekböcekçiliği

İpekböceği yetiştiriciliği ve koza üretimi dut ağacının varlığına bağlıdır³. Muğla ve yöresi de dut ağacına elverişli toprak ve iklime sahiptir. Bu yüzden Muğla ve yöresinde ipekböcekçiliği öteden beri yapılan bir aile uğraşısı haline gelmiştir⁴. Çevrede epeyce dut yetiştiriciliğinin yanı sıra ipek yetiştirilmekte ve ipek üretilmekte idi⁵. Osmanlı Devleti döneminde Menteşe sancağının en önemli üretim alanlarını oluşturan dokumacılık içinde pamuklu dokumalardan başka; ipekli dokumalar da yapılmakta, ancak bunlar gelişmemiş basit el tezgahlarında üretilmekte idi⁶. Bu küçük el tezgahları ve ürünleri, Muğla endüstrisinin belirlenebilen ilk izleridir⁷. Özellikle dut ağaçlarıyla daha da yeşil olan bir ovada yer alan antik ismi Pisye olan Yeşilyurt (Pisi)⁸ ile Muğla merkez ipekli düven dokumaları ile ünlüdür⁹. Muğla’da yapılan ipek dokuma türleri arasında bürümcek, yüzünakma ve sadakor en tanınmışlarıydı. Sadakor kalın dokumalar olup elbiselik kumaş olarak kullanılırdı. Yüzünakmalar ise çarşaf olarak kullanılmak üzere dokunmakta iken¹⁰, geleneksel kadın ve erkek giyiminde ince ipekli kumaş olan bürümcek¹¹ önemli bir yer tutmakta idi¹².

² İpekböcekçiliği ve Dutçuluk, s. 100-102; Genç, a.g.e., s. 5.

³ İpekböcekçiliği ve Dutçuluk, s. 5.

⁴ Ünal Türkeş, *Muğla İli Toplum Yapısı Araştırmaları 1,(Yerkesik)*, İstanbul 1971, s. 135.

⁵ *Salname-i Vilayet-i Aydın*, 1320, s. 717-735.

⁶ Sevgi Aktüre, “19 Yüzyılda Muğla”, *Tarih İçinde Muğla*, Derleyen: İlhan Tekeli, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara 1973, s. 70.

⁷ Ünal Türkeş, *Kurtuluş Savaşında Muğla*, c. I-II, 1. Baskı, İstanbul 1973, s. 70.

⁸ Oktay Ekinci, “Pisi Tütünden Vazgeçti”, *Cumhuriyet*, 28.8.1994, s.14;Akadur Tölegen, “Kozadan Dokumaya”, *Art Decor*, Kasım 1994, s. 135.

⁹ Türkeş, *Kurtuluş Savaşında...*, s. 70.

¹⁰ İlhan Tekeli, “1923-1950 Döneminde Muğla’da Olan Gelişmeler”, *Tarih İçinde Muğla*, s.148; Bayram Akça, *Sosyal-Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Muğla (1923-1960)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2000 (Basılmamış Doktora Tezi), s.191-192.

¹¹ Geleneksel kadın giyiminde yerli doku kumaştan yapılan bürümcek denilen dizlere kadar uzanan iç gömleği en yaygın giysi idi. Sert ipekten dokunan bürümcek uzun kollu ve yuvarlak yakalıdır. Yaka ve kol ağzları genelde oyalıdır. Üst giyimi ise iki parçalıdır.Bedeni iyice saracak şekilde mintan ve göğüslük. Bunlar da genelde bürümcekten, dar kollu göğüs çevresi işlemelidir.

Bunun bir sonucu olarak ipek ve ondan elde edilen ürünler doğal olarak Muğla halkının giyim kültüründe olduğu kadar, sözlü edebiyatında da yer etmiştir. Örneğin “ipeğin bükülüp sandığa koyulması” ana sorunun çözümlenip rahata erilmesi anlamına gelmekte¹³, ipek mani ve türkülerde yer almakta¹⁴, çeyiz olarak sandıkları süslemekte idi¹⁵.

B. Cumhuriyetin İlk Yıllarında İpekböcekçiliği

İpekböcekçiliği Muğla’da Cumhuriyetin ilk yıllarında da geleneksel bir sanat olarak özel tarzda yapılmaya devam etmiştir. Bu dönemde yıllık 3000 kilo kadar ipek kozası elde edilmiştir¹⁶. Osmanlı döneminden beri ilkel bir şekilde*

Erkeklerin giyiminde ise içte ipekli iç gömlek önemli bir unsurdur. (Ayrıntılı bilgi için bkz. **İlimiz Muğla**, Özgül Yayınları, Isparta, s. 60-61).

¹² Günür Karaağaç, **Köyceyiz**, İstanbul Haziran 1997, s. 122; Mehmet Ali Eren, **Muğla’nın Bazı Sözlü Kültür Değerleri ve Halk Oyunları**, Muğla Valiliği Yayını, Muğla 2001, s. 5-63; Nevin Öziç **Muğla, Ula-Gökova Akyaka Folkloru**, Samsun 2000, s.200-203; Meral Beltan-Güner Karaağaç, **Karya’dan Caretta’ya Ortaca**, Emre Matbaası, s.173; M. Kazım Yılmaz, **Her Yönüyle Fethiye**, Emek Matbaası, Fethiye 193, s.62; Mehmet Güner, (Yeşilyurt Eski Belediye Başkanı ve YİDEKO*’nun kurucu üyesi), Nacifer Gündüz, (YİDEKO’nun kurucu üyesi), Zeynep Karacan, (YİDEKO’nun kurucu üyesi) ile 8/05/2002 tarihinde yapılan görüşmeler.

* (Yeşilyurtlular ve Yeşilyurt Belediyesi tarafından yöreye has olan dokuma sanatının yok olup gitmesini önlemek, genç nesile aşılıp geliştirmek, iş alanı açmak amacıyla 13.5.1992 yılında tam adı Sınırlı Sorumlu Yeşilyurt Beldesi İpekçilik Dokumacılık El Sanatları Geliştirme Tanıtma Küçük Sanat Kooperatifi (YİDEKO) olan ve yedi kurucu üyesi ile yaşama geçirilen kooperatifin kısa adı. (Mehmet Güner ile 08.05.2002 tarihinde yapılan görüşme.)

¹³ Turhan Akarca, **Muğla İli Atasözleri ve Deyimler**, İstanbul 1993, Kurtiş Matbaacılık, s. 105.

¹⁴ Örnekler: “*Bürümcek gumaş dokumam
Ben cahilim okumam
Aşşı garanfil duruken
Deli şabboya sokulmam*”

***

“*Ben bir ipek halyım
Halının bir dalyım
Unutmayın siz beni
Ben bir yiğit malyım*”

***

“*Bürümcek gömlek giymişsin
Ak teninden nazik
Elinden düştü altın bilezik
Anne dengime vermedin,
Oldu ömrüme yazık*”

(Ayrıntılı bilgi için bkz. Öziç, **a.g.e.**, s. 58-83)

¹⁵ Zeynep Karacan, ile 08. 05.2002 tarihinde yapılan görüşme.

¹⁶ **Muğla Cumhuriyetin 15. Yılında 1938**, Marifet Basımevi, İzmir, s. 54.

* Muğla ve çevresinde ipek şu şekilde elde edilmektedir: “*kelebek yumurta bırakır. Belli bir serinlikte bekletilir. Bahar ayında tohum denilen yumurtalar tekrar tırtıl olarak ortaya çıkar. Dut ağacı bu aylarda filiz vermeye başlar. Dut yaprakları küçük küçük kesilip tırtullara verilir. Tırtullar devamlı olarak kısa sürede büyür. 40 günde 7 defa kabuk değiştirir. Son haftada da çok fazla yaprak yemektedir. Bir ay içinde de çok öğün yer. (Halk arasında “gügül böcesi gibi*

özellikle ekonomik durumu iyi olmayan kişiler ipekböcekçiliği ile uğraşmışlardır¹⁷. Öyle ki kimse kumaş satın almamakta herkes ihtiyacı olan giysi ve diğer ihtiyaçları kendisi dokumakta,¹⁸ aileler kendi bahçelerinde dut yetiştirmektedirler¹⁹. İpekli kumaşlar ya pazarlarda buğday, zeytinyağı, vb. gıdalarla değiş tokuş yapılmakta²⁰ ya da genelde satılmayarak çeyiz olarak kullanılmaktadır²¹.

Muğla'da ipekböcekçiliğinin bu derece özel olmasının nedenini Muğla ve yöresinin ekonomik yapısında aramak gerekmektedir.

Muğla gerek topografyasının çok dalgalı özelliği gerekse konumu,²² dış ekonomilerin gelişmemiş olması, alt yapı sistemlerinin zayıflığı, kara, demir, deniz yolu gibi il dışı ulaşım bağlarının yetersizliği nedeniyle içe kapalı bir ekonomik bir yapı göstermektedir²³. Muğla'nın Cumhuriyetin ilk yıllarında dışa açılması çok yavaş geliştiği için, bu kapalı ekonomi içerisinde şehir; küçük üreticilik yoluyla kendisinin ve hinterlandının ihtiyaçlarını üretmiştir. Kapalılık kendisini iki farklı ölçekte göstermektedir. Birincisi aile düzeyindedir. Her aile kendi tüketimlerini olabildiğince ev içi üretimiyle karşılamaktadır. Bu açıdan ev içi üretim oldukça yaygındır. Ev üretimi de ev halkının tüketimi ve aileye gelir sağlamak için yapılmaktadır²⁴.

Bu ekonomik yapı Muğla'da başlıca iki toplumsal katmanı ortaya çıkarmaktadır. Üstte en çok yirmi kadar ailenin oluşturduğu katmanın altında, yaygın tekdüze küçük üreticiliğin ve ev içi üretimin yaşattığı bir toplumsal

---

yemek" bir deyim haline gelmiştir.) İpekböceği kafasını sallamaya başlayınca doyduğu anlaşılır. Doyunca ağzından ipeğin hammaddesini salgılamaya ve (ipeğin bir telinde 70 koza lifi vardır.) dıstan içe doğru kendi etrafında koza sarmaya başlar. Koza sarma işlemi bittikten sonra kozaları ipek elde etmek için hemen güneşe çıkarıp kurutmak gerekmektedir. Şayet tohum olarak ayrılacaksa gölgede bekletilir. Bunlar bir hafta içerisinde ördükleri kozadan çıkarak uçurlar. Yumurtalar bekletilir. Güneşte kurutulanların içindekiler ölür. Kozalar kaynayan su kazanının içine atılır. İçinden ipek çekilir. Çekilen ipek iplik "tezeki"ye sarılır. Bir defada atılan kozalardan bir kelep elde edilir. Bir yılda ortalama 4 kg ipek, 4 kg ipekten de 40 metre kadar bürümcek elde edilir. Çekilen ipek ıslak ve nemlidir. Nemi kurumadan üzerindeki böcek atıkları temizlenir. Çıkrıkla bükürük yapıldıktan sonra nemli havada çözgü yapılır. Dokunan ipek yumuşak değildir. Sert, tel gibidir. Dokuma yapıldıktan sonra yumuşatılır. Odun külünün suyu, yumuşatmak için kullanılır. Menengeç, dut, karaağaç gibi ağaçların yakılmasıyla elde edilen küllü suyun içinde kaynatılır. Bu kül her zaman bulunmadığı için ileride kullanılmak için saklanır. Daha sonraki yıllarda küllü suyun yaptığı görevi soda görmüştür. Yalnız sodanın miktarını iyi ayarlamak gerekmektedir. Soda fazla gelirse ipeği eritir. (Zeynep Karacan ile yapılan görüşme)

¹⁷ **Muğla'da Halk**, 27/4/1940, s.1; Zeynep Karacan "üç kişi günde 8 saat vardiyalı olarak 100 metre ipekli kumaş dokuyabilirdi."

¹⁸ Öziç, **a.g.e.**, s., 206.

¹⁹ Akça, **a.g.t.**, s.,178.

²⁰ Zeynep Karacan ile yapılan görüşme.

²¹ Mehmet Güneri ile yapılan görüşme.

²² Tekeli, **a.g.m.**, s.,114.

²³ Balamir Ali, Güven, **Muğla İli (Merkez) Saburhane Semti Şehirçilik Doku Araştırması**, 1972, s.25.

²⁴ Tekeli, **a.g.m.**, s.,146.

ikinci katman bulunmakta idi. Kent ekonomisini büyük ölçüde denetleyen grubun dışındaki küçük üreticiliğe ve aile içi üretime dayanan bu yaygın kesimin gelir farklılığı az, gelirleri çok sınırlı idi. Doğal olarak bu grup gelirlerini değişik yollarla çeşitlendiriyor, evde dokumacılık yapıyor, koza yetiştiriliyordu²⁵.

Muğla'da ipekböcekçiliği böyle bir ekonomik yapının ürünü olduğu oranda, ipeğin temeli olan dut yetiştiriciliği de şehir ekonomisinin üretim alanındaki kapalılığın bir göstergesi olan alanlardan birisidir. Muğla çevresindeki bahçeler, şehrin kendi kendine yeterliliğini sağlamaktadır. Ama aile ihtiyaçlarının aile üretimi ile karşılanmasında esas rol Karabağlar yaylasındaki yurtlara*, düşmektedir. Şehrin çevresindeki bahçeler ve Karabağlardaki yurtlar sadece şehrin gıda ihtiyacını karşılamakla kalmıyor, ev içi üretimine de bir girdi sağlıyordu. Şehrin çevresindeki bahçelerde ve Karabağlarda dut ağaçları sıralanıyor, bu da hemen hemen her evde ipekböceği yetiştirilmesini ve buna paralel olarak evlerde ipekli dokumaların yapılmasını sağlamaktadır²⁶. Özellikle dokumacılık II. Dünya Savaşı yıllarında hem çok yaygın hem de en kazançlı iş kolları arasında yer almıştır. Yurt dışından pamuklu ve ipekli dokuma ithali büyük ölçüde durunca bu açık, el tezgahlarında dokunan kumaşlarla karşılanmış,²⁷ halkın kazanç kapısı olmuştur²⁸. Örneğin Muğla'da 1941 yılında dokumacılığı meslek edinmiş 257²⁹, aile ihtiyacı için 1250 olmak üzere 1557 tezgah bulunmaktadır³⁰.

Bu yıllarda dokumacı kadınlar halk arasında, “ellerindeki bileziklerinin çokluğundan tanınır” olmuştur³¹. Dokumacılığa paralel olarak devlet, her sanatın gelişmesi ve sanat haline getirilmesini amaçladığı için ipekböcekçiliğinin de bilimsel bir şekilde ilerlemesi ve geliştirilmesini amaçlamıştır³². Çünkü ipekböcekçiliği az bir yatırım ile peşin paralı ve her kesimden, her yaştan kişilerin uğraşısı olabilmektedir³³. Muğla'da Halk Gazetesinin yazarı Cavit Aker'de “Muğla halkının bu işe rağbet edeceğini” düşünenlerdendir³⁴. Bu amaçla 1940 yılı Nisan ayında İl Teknik Ziraat Müdürlüğü'nün çabalarıyla Muğla'da Halkevi'nde üç ay süreyle bir ipekböcekçiliği kursu açılmış, bu kursu Denizli İpekböcekçilik İstasyonu

²⁵ Tekeli, a.g.m., s., 153 – 155.

* Muğla Halkının Karabağlar yaylasında Mayıs ayından Kasım ayına kadar oturduğu arazi parçalarına verilen ad. (Cumhuriyetin 50. Yılında Muğla, 1973 İl Yıllığı, s.50).

²⁶ Tekeli, a.g.m., s.,146-147.

²⁷ Akça, a.g.t., s.,192.

²⁸ Halk 27/4/1940, s.,1.

²⁹ Halk 27/4/1940, s.,3.

³⁰ Halk 19/7/1941,s.,1.

³¹ Zeynep Karacan ile yapılan görüşme.

³² Halk 27/4/1940, s.,1.

³³ İpekböcekçiliği Araştırma Enstitüsü Yayınları No:80, 1984, s.,1.

³⁴ Halk 23/3/1940, s.,2.

müdürü M. Akif Tunç vermiştir³⁵. Tunç kurslardan ayrı basında ipekböcekçiliği ile ilgili yazılar yazarak³⁶, köy ve kazalarda incelemelerde bulunarak halkı bilgilendirmeye çalışmıştır. Bazı yerlerde böcek hastalıklarına rastlanmış, ipekböceklerinin genel bakımının eksik olduğu³⁷ ve daha çok dut ağacına ihtiyaç olduğu gözlemlenmiştir³⁸. Daha da önemlisi ipekböcekçiliği kurslarına Cavit Aker'in beklediğinin tersine halkın pek rağbet etmemesidir³⁹. On yedi kişinin katıldığı bu kursta kursiyerlere uygulamalı ve teorik olarak ipekböceği tohumunun açılması fenni tarzda böcek besleme ve böcek hastalıkları konusunda bilgiler verilmiş, kurs bittikten sonra kursiyerler sınavla “*İpekböceği Tohumu İstihali*” yetkisini almışlardır. Aynı yıl İl Teknik Ziraat Müdürlüğü'nce 100 kutu ipekböceği tohumu getirilerek isteklilere dağıtılmıştır. 1943 yılında Denizli İpekböceği İstasyonu'ndan Muğla ili emrine 170 kutu ipekböceği tohumu verilmiştir. Bu tohumların 60 adeti Muğla merkez ilçedeki köylülere parasız olarak dağıtılmıştır. Ayrıca tüccar tarafından 600 kadar ipekböceği tohumu getirerek piyasaya sürmüştür. 1935 ile 1943 yılları arasında Muğla merkez ilçede ipekböcekçiliği yapan aile sayısı tahmini olarak 750, açılan tohum kutu sayısı 100, yaş koza istihali 5.000 kg iken; 1944 yılında köy sayısı 60, aile sayısı 870, kutu sayısı 270 ve elde edilen yaş koza 9.230 kg'dır⁴⁰.

C. 1950'lerden Sonra İpekböcekçiliği

II. Dünya savaşı yıllarından sonrada devlet dut yetiştiriciliği ve ipekböcekçiliğini desteklemeye devam etmiştir. 1950'den sonra Muğla'da dutçuluk oldukça gelişme göstermiştir. Şubat 1953'te Muğla'ya İzmir Bölge Ziraat Okulundan 4.500 adet dut fidanı getirilerek üreticiye dağıtılmıştır. Yine aynı ay içinde Muğla'ya Tarım Bakanlığı'ndan 2.500 adet dut fidanı getirilmiş bunların 200 adedi merkez ilçeye, kalanı da diğer ilçelere dağıtılmıştır⁴¹. Üreticiye ipekböcekçiliğinin bilimsel yöntemleri öğütlenmiştir. Bu amaçla Bursa İpekböcekçiliği Enstitüsü'nden getirtilen 100 kutu ipekböceği tohumu ile Devlet Fidanlığından 5.000 adet dut fidanı ve Bursa İpekböcekçiliği Enstitüsü'nden yeter miktarda tohum sağlanarak üreticiye dağıtılmıştır. 1956 yılında Bursa Tarım Satış Kooperatifleri Birliği Muğla'da ipekböcekçiliğinin geliştirilmesi amacıyla gerekli incelemeleri yapması için bir görevliyi Muğla'ya göndermiştir. Bu görevlinin hazırladığı rapora göre, Muğla'da ipekböcekçiliği

³⁵ Akça, a.g.t., s.,188.

³⁶ Halk, 20/4/1940 – 15/6/1940 yılı arasındaki sayılar.

³⁷ Halk 15/6/1940, s.,1-2 ; 25/5/1940, s.,3.

³⁸ Halk 15/6/1940, s.,1.

³⁹ “Akif Tunç mesleğinde tecrübeli bir kişidir. Fakat biz istifadeye koşuyor muyuz? Geçen bir ipek dersinde hazır bulunduk. Maalesef öğrenci sayısı miktardaydı. 18 kişiydi. Bu acı bir gerçektir. Bu kadar masraf edilerek buraya kadar gönderilen bir uzmanın karşısına, yılda 25 bin küsur kilo yaş ipek yapan bir çevre böyle çıkmamalı idi. Muğlalılar ve vilayet Halkı bu fırsattan yararlanmalıdır...” (Halk, 27/4/1940, s.,1).

⁴⁰ Akça, a.g.t., s.,188 – 189.

⁴¹ Akça, a.g.t., s.,178.

çok ilkel bir şekilde yapılmaktadır. 1957 yılında ise yine Ziraat Müdürlüğünce ipekböcekçiliği desteklenmiştir. Bu yıl içinde merkez ilçede tahmini olarak 1000 kg ipekböceği kozası elde edilmiş, bunun bir kısmı satılmış, geri kalanı da üretici tarafından ipeğe tahvil edilmiştir. Ayrıca Muğla merkez ilçede “Yaş Koza Mihevenki” kurulmuştur. Pisi köyünde kurulan dut fidanlığından 40.000 dut fidanı çiftçilere dağıtılmıştır. Vilayetçe gönderilen 1.000 lira ödenekle 22 kerevet yaptırılmış böylece ipekböceği besleyenlere fenni besleme yöntemi öğretilmiştir. Ayrıca Muğla merkez ilçede “fenni inficar” evi açılarak toplam 2.756 kutu ipekböceği tohumu dağıtılmıştır⁴².

Bu teşviklere rağmen ipekböcekçiliğinin sadece kişisel ihtiyaçlar için kullanılmaya devam edildiğini⁴³ ve gittikçe 1950’lerden sonra başlayan ekonomik ve sosyal değişimlerden etkilendiğini görüyoruz.

Muğla’nın sosyo – ekonomik gelişmesinde ilk dönüm noktası 1950’li yıllar olmuştur. Bu dönemde kırsal, tarım kesiminde var olan ve genelde kendi içine kapalı, yerel pazarlar için üretim yapan bir yapı; tarım teknolojisinin değişmesi, ulaşım imkanlarının artması ile dışa açılmış, bölge ülke pazarlarıyla bütünleşmeye başlamıştır. Makineleşme, dış pazarlara yönelme, kırsal alanda yapısal bir dönüşüme neden olmuştur⁴⁴. 1950’lerden sonra gerçekleşen tarımsal fazla ürünün artışı, fazla ürün alma ve birikimin artması sonucu gelişen sermaye, Muğla’da da, Türkiye genelinde olduğu gibi önce tüketime, sonra taşınmaz mallara ve daha sonra sanayiye yatırılmaya başlandığı gibi⁴⁵, ekonomideki bu değişimler, geleneksel el sanatlarını tehdit etmeye başlamıştır⁴⁶. Tekstil sektöründeki makineleşme, asırlardır kullanılan dokuma tezgahlarının önemini,⁴⁷ suni elyafın bulunması da ipekböcekçiliği üretimini büyük ölçüde azaltmıştır⁴⁸. Suni ipek ve naylon gibi maddelerden yapılan giyim eşyalarının piyasaya çıkması ile yurt çapında üretimde yavaşlama ve gerileme olduğu gibi Muğla ve çevresinde ipekböcekçiliği ve ipekli dokumacılığı da etkilemiştir⁴⁹. Ev düvenlerinde* dokunan ipekler tekstil sanayiinin bol reklamlı sürümü ve zihniyetlerdeki modernleşme akımının hızlanması karşısında arz imkanlarına kavuşamamıştır⁵⁰.

⁴² Akça, s.,189 – 190.

⁴³ Cumhuriyetin 50. Yılında Muğla, s.,308.

M. Kazım Yılmaz, a.g.e., s.,62.

⁴⁴ Sevin Osmay, “1950 – 1987 Döneminde Muğla Kenti”, Tarih İçinde Muğla, s.,188.

⁴⁵ Osmay, a.g.m., s.,208 – 210.

⁴⁶ Öziç, a.g.e., s.,28.

⁴⁷ Tayfun Uçar, “Beymen’e Çalışan Köy”, Ekonomist, 16. 10. 1994, s.,54

Balamir Ali, Güven, a.g.e., s., 54.

⁴⁸ İpekböcekçiliği ve Dutçuluk, s., 5.

⁴⁹ Kazım Yılmaz, s., 62.

* Dokuma tezgahı (Zeynep Karacan ile yapılan görüşme).

⁵⁰ Türkeş, Muğla İli Toplum... s., 135.

Teknolojinin gelişmesi sosyal yaşantıyı da değiştirmiştir. Çeyiz olarak yapılan ve sandıklara konulan veya dürü olarak verilmek üzere dokunan ipekli kumaşlar, düğün adetlerinin yavaş yavaş değişmesiyle önemini yitirmiş, doğal olarak ipekböcekçiliği de azalmaya başlamıştır⁵¹.

İpekböcekçiliğinin doğal kaynağını oluşturan dut yetiştiriciliği, özellikle 1970'lerde tütün tarımının desteklenmesi karşısında ikinci planda kalmış, dutluklar özellikle Pisi'de yerlerini tütün tarlalarına bırakmıştır⁵². Ayrıca dut ağacının kerestesi değerli olduğu için halk ağaçları kesip ev eşyası yapımında kullanmıştır⁵³.

SONUÇ

Tarihi seyri çok eski olan ve Bizans İmparatorluğu döneminde Anadolu'da yapılmaya başlanan ipekböcekçiliği ve onun ürünü olan ipekli dokumacılık Muğla ve yöresinde geleneksel bir sanat olarak Osmanlıdan Cumhuriyet dönemine yansımıştır. Muğla yöresinin ipekböcekçiliğinin temeli olan dut ağacı yetiştirilmesine elverişli bir yer olması onun yapılmasına ortam hazırlamıştır.

Ancak Cumhuriyetin ilk yıllarında Muğla'nın kapalı bir ekonomiye sahip olması ve aile içi üretimin yaygın olması; 1950'lerden sonra ise sosyo – ekonomik gelişmelerin getirdiği değişimler nedeniyle devletin bu işi desteklemesine rağmen, Muğla'da ipekböcekçiliği ve ipekli dokumacılık aile uğraşısı olmanın ve kişisel ihtiyaçlar için yapılmanın ötesine gidememiştir.

İpekböcekçiliği incelenen dönem içinde kendi içine kapalı bir sanat dalı olarak varlığını korumuştur. Tıpkı ipekböceğinin etrafına koza örerek kendini hapsetmesi gibi!...

KAYNAKÇA

KİTAPLAR ve MAKALELER

- AKARCA, Turhan, **Muğla İli Atasözleri ve Deyimler**, İstanbul 1993, Kurtiş Matbaacılık.
- AKÇA, Bayram, **Sosyal-Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Muğla (1923-1960)**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2000 (Basılmamış Doktora Tezi).
- AKTÜRE, Sevgi, **"19 Yüzyılda Muğla"**, **Tarih İçinde Muğla**, Derleyen: İlhan Tekeli, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara 1973.
- BELTAN, Meral-Karaağaç, Günür, **Karya'dan Caretta'ya Ortaca**, Emre Matbaası.

⁵¹ Zeynep Karacan, Ayşe Karacan ve Mehmet Güner ile yapılan görüşmeler

⁵² Akadur Tölöğen, "Kozadan Dokumaya", **Art Decar**, Kasım 1994, s., 135; Oktay Ekinci, "Pisi Tütünden Vazgeçti", **Cumhuriyet**, 28. 8. 1994, s.,4, **Hürriyet** 16. 10. 1994, s.,4.

⁵³ "Dut ağacı kesilip kurutulduktan sonra tezgah tefesi, çeyiz sandığı, mezar tahtası olarak da kullanılmıştır."(Zeynep Karacan ile yapılan görüşme)

Melek ÇOLAK

- DOĞAROĞLU, Muhsin, **Arı ve İpekböceği Yetiştirme**, Trakya Üniversitesi, Tekirdağ Ziraat Fakültesi Basımevi, Tekirdağ 1992.
- EREN, Mehmet Ali, **Muğla'nın Bazı Sözlü Kültür Değerleri ve Halk Oyunları**, Muğla Valiliği Yayını, Muğla 2001.
- GENÇ, Ferat, **İpekböceği Yetiştirme Teknikleri**, Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Yayınları NO: 182, Erzurum 1995.
- GÜVEN, Balamir Ali, **Muğla İli (Merkez) Saburhane Semti Şehirçilik Doku Araştırması**, 1972.
- İlimiz Muğla**, Özgül Yayınları, Isparta.
- İpekböcekçiliği Araştırma Enstitüsü Yayınları No:99, Bursa 2001.**
- KARAAĞAÇ, Günür, **Köyceyiz**, İstanbul Haziran 1997.
- Muğla Cumhuriyetin 15. Yılında 1938**, Marifet Basımevi, İzmir.
- OSMAY, Sevin, **"1950 – 1987 Döneminde Muğla Kenti"**, **Tarih İçinde Muğla**, Ankara 1973.
- ÖZİÇ, Nevin, **Muğla, Ula–Gökova Akyaka Folkloru**, Samsun 2000.
- Salname-i Vilayet-i Aydın**, 1320.
- Tarih İçinde Muğla**, Derleyen: İlhan Tekeli, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara 1973.
- TEKELİ, İlhan, **"1923-1950 Döneminde Muğla'da Olan Gelişmeler"**, **Tarih İçinde Muğla**, Ankara 1973.
- TÜRKEŞ, Ünal, **Kurtuluş Savaşında Muğla**, c. I,II, 1. Baskı, İstanbul 1973.
- TÜRKEŞ, Ünal, **Muğla İli Toplum Yapısı Araştırmaları 1,(Yerkesik)**, İstanbul 1971.
- YILMAZ, M. Kazım, **Her Yönüyle Fethiye**, Emek Matbaası, Fethiye 1973.

GAZETELER ve DERGİLER

Cumhuriyet.

Hürriyet.

Muğlada Halk.

Art Decor, Kasım 1994.

Ekonomist, 16. 10. 1994.

İpekböcekçiliği Araştırma Enstitüsü Yayınları No:80, 1984.

İpekböcekçiliği ve Dutçuluk, İpekböcekçiliği Araştırma Enstitüsü Yayın NO: 99, Bursa 2001, NO: 83, 1997; NO: 83, 1989; NO: 80, 1990; NO: 98, 1997.

Cumhuriyet Döneminde Muğla'da İpekböcekçiliği ve İpekli Dokumacılık

CANLI KAYNAKLAR

KARACAN Ayşe, YİDEKO'nun kurucu üyesi.

GÜNER Mehmet, Yeşilyurt eski Belediye Başkanı, YİDEKO'nun kurucu üyesi.

GÜNDÜZ Nacifer, YİDEKO'nun kurucu üyesi.

KARACAN Zeynep, YİDEKO'nun kurucu üyesi.

FOTOĞRAFLAR

Nacifer Gündüz, Mehmet Güner ve Zeynep Karacan'ın arşivinden alınmıştır.

Melek ÇOLAK

EK I

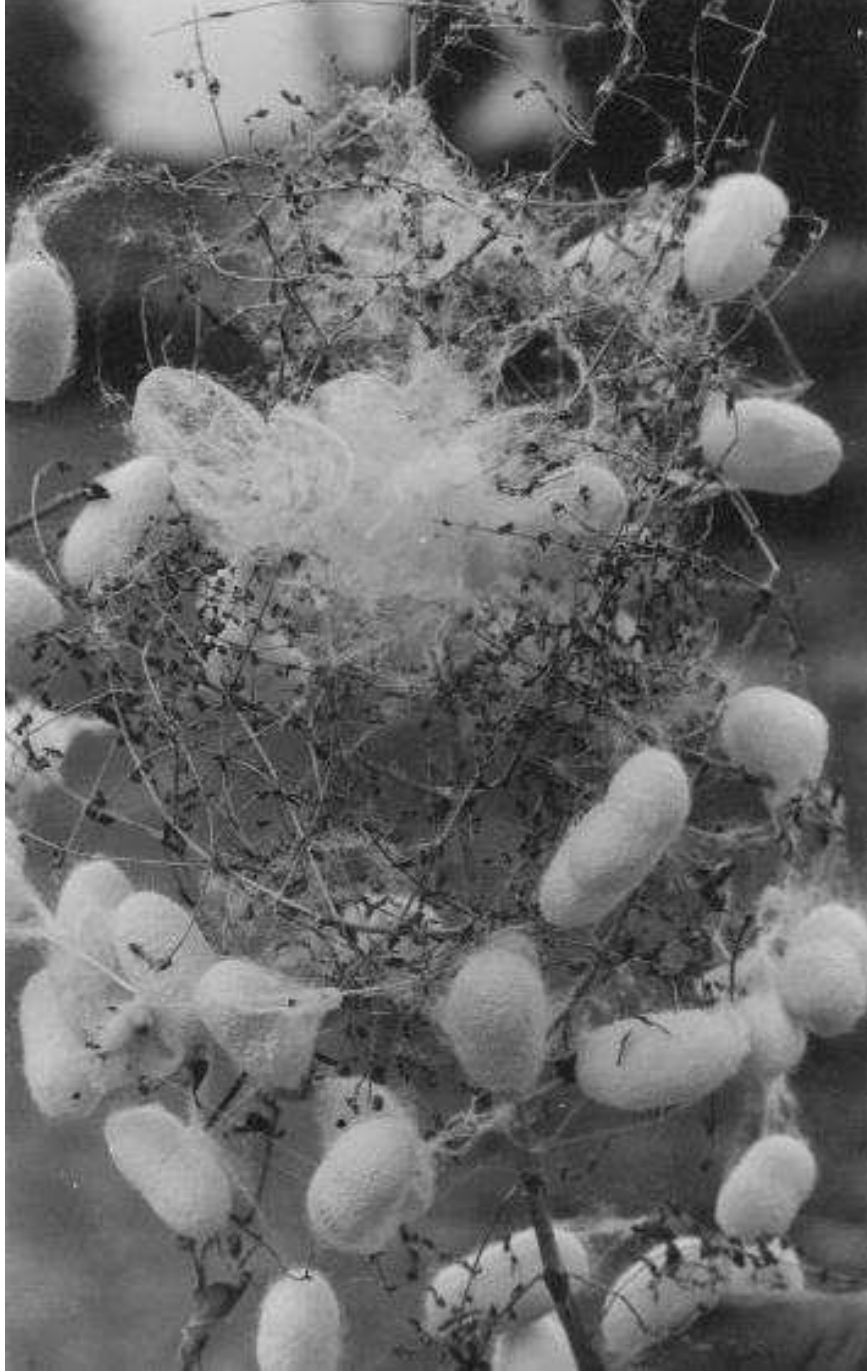

İpekböceğinin tırtıl evresi

İpekböceğinin koza sarması

EK II

İpekböceği kozası

Melek ÇOLAK

EK III

İpekböceği ve kozası

Çakırıkla ipliğin büküm yapılması

Cumhuriyet Döneminde Muğla'da İpekböcekçiliği ve İpekli Dokumacılık

EK IV

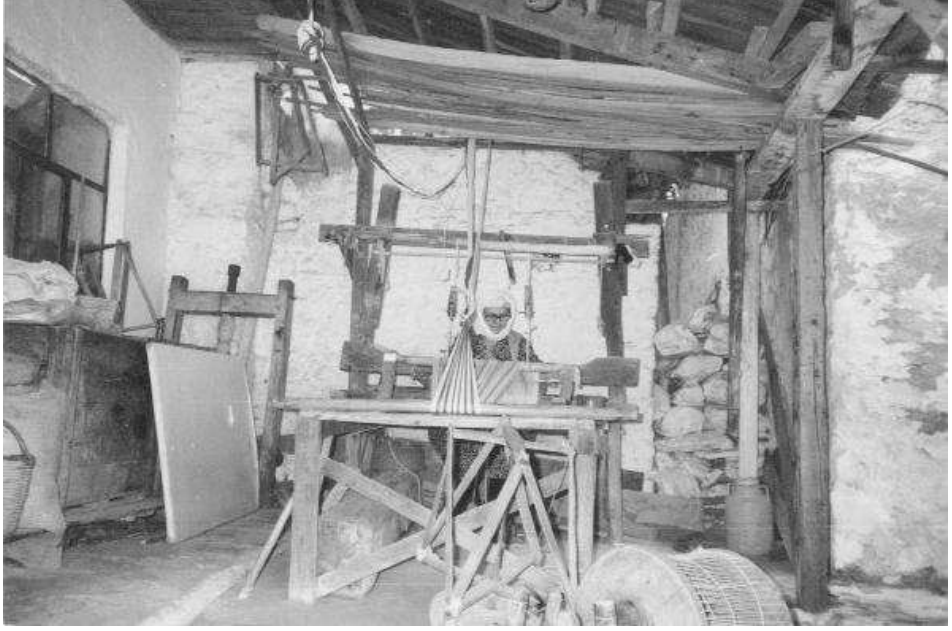

Dokuma tezgahları

Melek ÇOLAK

EK V

Yöresel bir dokuma tezgahı